

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az 1684-i felszabadító hadjárat angol- és németnyelvű naplójáról. Ismeretes, hogy Budavárának a töröktől 1686-ban történt visszafoglalása nem volt előzmény nélküli, egyszeri ostrom eredménye. Bécsnek 1683-i felmentése után megindult a töröknek Magyarországról való kiűzése és ez évtől kezdve a keresztyén seregek több-kevesebb sikerű felszabadító hadjáratokat vezettek magyar földön a török ellen. 1683 sikeres haditénye volt a párkányi nyílt győzelem és Esztergom elfoglalása, 1684-é pedig Visegrád birtokba vétele. A Visegrádot elfoglaló sereg azután — mint tudjuk — főleg BADENI LAJOS őrgróf sürgetésére Buda alá ment; innen azonban — bár Érdnél a felmentő török sereget leverte — 109 napos eredménytelen ostrom után elvonult és feloszlott.

E Visegrádot elfoglaló és Budát sikertelenül ostromló sereg hadjáratának 1684. május 20-tól október 31-ig (vagyis a sereg széteséséig) terjedő *hadinaplóját* tartalmazza az az angol-, ill. németnyelvű nyomtatvány, amelyről az alábbiakban néhány szót kívánunk szólni.

Az *angolnyelvű* nyomtatvány, melynek egy példánya a glasgowi egyetemi könyvtárban volt a kezemben,¹ ezt a címet viseli: *A True and exact Relation of the Imperial Expedition in Hungaria in the Year 1684. Wherein is contained an Impartial and Full Account of the Siege and Defence of the City of Buda. As also The most remarkable Actions from day to day of the Elector of Bavaria. With an accurate Delineation of the aforesaid Siege. Collected and brought together with great care by a Chief Military Officer there.* (London: Printed for R. TAYLOR near Stationers-Hall, 1685. 4°. 45p. Egy metszettel, amely Budát ábrázolja észak felől.)

Ennek a nyomtatványnak a leírását megtaláltam a visszafoglalás jubileumára készült bibliográfiában (*Buda és Pest 1686. évi visszafoglalásának egykorú irodalma. 1683—1718.*) 384. sz. alatt. A leírás jelzi, hogy az adatot BALLAGI ALADÁR: *Buda és Pest a világirodalom-*

¹ A nyomtatvány könyvtári jelzete BG 50—c1; újonnan, egészsbörbe kötötték. Proveninenciáját illetőleg csak annyit sikerült megtudnom, hogy a könyvtár 1925-ben 10 és fél shillingért vette egy bristoli antikváriustól.

ban c. műve kéziratban lévő II. kötetéből vette. BALLAGI szerint pedig a nyomtatvány megtalálható a Széchényi-Könyvtárban. A könyvtár régi szakkatalógusában valóban szerepel is *Hung. H. 2065c. 4°* jelzet és *Relation* címszó alatt; a betűrendes nagy katalógusba azonban már nincs felvéve és sem a jelzett helyen, sem az ú. n. apró Hungaricák között nincsen.

A jubileumi bibliográfia említi előszavában, hogy amely nyomtatvány a készítők kezében nem volt, annál szóról-szóra másolták a leírásnál BALLAGI. E *True and exact Relation*nél is nyilván így volt; nemcsak azért, mert a nyomtatvány a BALLAGI által jelzett helyen nem található, hanem azért is, mert ha kézben lett volna, akkor a bibliográfia készítői nem vették volna be felsorolásukba a nyomtatványt 506. sz. alatt még egyszer. Az 506. sz. alatti bejegyzés APPONYI II. 1203-at írja le. Ez a leírás teljességgel egyezik a 384. sz. alatti nyomtatványéval (ami egyúttal azonos a glasgowi példánnyal is), kivéve azt, hogy itt a cím így kezdődik: *Relation of the Imperial Expedition in Hungaria...*, vagyis amazzal összehasonlítva négy szóval (*A True and exact*) kevesebb van. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az APPONYI-példányban egyrészt a címlap felső része a kötéstől a könyv külső széle felé egyre szélesedően restaurálva van, úgyhogy a *Relation* szót sem látjuk teljesen, másrészt pedig, hogy a könyvkötésnél ezt a példányt igen erősen körülvágták. A szöveg kezdetén azután (p. 1.) mindkettőben egyformán „*A true and exact Relation*“ szavak állanak; a szöveg további részében is azonosságot mutatnak. Vagyis mégha az APPONYI-példányban az *A True and exact* nem a körülvágás vagy restaurálás következtében esett is le, hanem a címlap valóban *Relation*nel kezdődött már eredetileg is — ami valószínűnek nem látszik —, akkor sincsen mással dolgunk, mint egy esetleges címlap-variánssal.

A jubileumi bibliográfia 381. sz. alatt egy németnyelvű nyomtatványt ír le. (APPONYI II. 1174., ill. Fővárosi Könyvt. B. 0941/172.) Az APPONYI-példány után a cím ez: *Warhaftig — und ausführliche Relation dessen was sich zu Anfang und Ende des Käyserlichen Feld-Zuges in Hungarn Dieses 1684. Jahrs bey Dero Haupt-Armee Denkwürdiges zugetragen: Worinnen absonderlich enthalten ein unpartheyisch — und gründlicher Bericht von Belägerung und Defension der Stadt Ofen anzeigend alle sonderbare mehrentheils in eigener Gegenwart dabey observierte Begebnüsse: Sowohl auch was auf Churbayrischer Seiten von Tag zu Tag remarquables passiret. Deme zu mehrer Erläuterung ein accurater Grund-Riss ermeldter Belägerung beygefüget. Mit grosser Mühe und Fleiss zusammengetragen und ausgefertiget von einem vornehmen Kriegs-Bedienten. Im Jahr 1684.* (S. l. et typ. 4°. 32 p. Egy metszettel, amely Budát ábrázolja észak

felől.)¹ A leírás jelzi, hogy a nyomtatvány a hadműveleteknek 1684. május 20-tól október 31-ig terjedő naplója.

Ha e németnyelvű *Warhafftig — und ausführliche Relation*nak és az angolnyelvű *A True and exact Relation*nek a szövegét összehasonlítjuk, azonnal meglátjuk, hogy fordítással van dolgunk. Tekintve a körülményeket, elsősorban a bajor választó dícséretét (amiért tulajdonképen az egész munka készült), nem kétséges, hogy a német volt az eredeti és az angol a fordítás. A fordítás kevés és lényegtelen eltéréssel szóról-szóra való. Álljon itt néhány rövid példa:

p. 2. *Es weiss ein jeder, welchen Gestalt die Stadt Wien den 12. Septembris obgemeldten 1683. Jahrs glücklich entsetzet . . .* p. 1. *Every one knows how and in what manner the City of Vienna was September 12. 1683. happily relieved . . .*

p. 3. *Montags den 12. war Ruhe-Tag; und wurde diesem Nachmittage Krigs-Rath gehalten . . .* p. 4. *Monday the 12th was a day of rest, and in the Afternoon was a Council of War held . . .*

A nyomtatványok utolsó szavai:

Auf welchem Tag ich dieselbe verlassen. *On which day I left it.*

A lapszámában való erős eltérés (a német 32, az angol 45 lapnyi szöveget ad) azonnal érthetővé válik, ha megnézve a két nyomtatványt, látjuk, hogy a német szöveg mennyivel sűrűbben és mennyivel kisebb betűtípussal nyomtatott, mint az angol.

Mind a két nyelvű nyomtatványban egy metszet is van: Buda képe észak felől nézve. Ez a metszet az általam látott példányok közül az APPONYI-féle németben hibátlanul megvan, a glasgowiban a hajtogatott metszet jobbfelre leszakadt, az APPONYI-féle angolból pedig teljességgel hiányzik, amint azt APPONYI maga is megjegyzi.

Tartalmát tekintve ez a *Relation* egyike azoknak a röplapoknak, amelyek német, olasz, francia, holland, angol, sőt spanyol és portugál földön is, rendszeren Bécsből származó tudósításokban számoltak be a hadjárat, a budai ostrom és megszállás egyes fejezeteiről, ezzel tájékoztatva a közvéleményt a keresztény seregek felszabadító munkájáról.

A *Relation* meglehetősen száraz hadinapló, amely az 1684. május 20-ára, Vágsellyére hirdetett gyülekezőtől a seregnek az év október

¹ Említi ezt a német nyomtatványt a Magyar Könyvszemle 1900. évf. 187—188. lapjain BLEYER JAKAB, *Magyar vonatkozású német újságok a M. Nemz. Múzeum birtokában* c. cikke során, de csak bibliográfiai leírást ad. BLEYERre hivatkozik a jubileumi bibliográfia is.

31-én történt felozlásáig napról-napra mondja el az eseményeket. Az előadás persze igen vázlatos, egy-egy napnak ritkán szentel 5—6 sor-nál többet. Az utolsó tíz nap története meg éppen néhány szóba van összeszorítva, mert az író lábba esett és a hadinaplót nem tudta az előbbiekhöz hasonlóan rendezesen folytatni; a teljesség kedvéért azonban elmondja, hogy mi előzte meg a sereg felozlását.

Magyarokról és magyar csapatokról többször olvashatunk a naplóban, mint pl. egy ifjú BETHLEN (a szövegben Behlen!) grófról vagy PÁLFIRÓL, vagy arról az 1000 magyar vitézből álló csapatról, amely résztvett a július 19-i esti ostromban, de a szövegben a magyarok szerepe nem domborodik ki különösen. Viszont már a cím is jelezte, hogy a bajor választó napról-napra véghezvitt nevezetes cselekedeteiről lesz különösképen szó.

Tudjuk, hogy különböző fejedelmi személyek seregeik élén személyesen is résztvettek ezekben a hadjáratokban. Ezek mind ünnepe!t hősi nevet akartak maguknak kivívni az európai keresztyén közvélemény előtt. Ezért szálltak személyesen hadba és ezért akart mindegyik fővezér lenni, a tulajdonképeni fővezér, LOTHARINGIAI KÁROLY herceg kárára. Ennek persze egy sereg ellentét lett az eredménye, amelyet a több fázisában egységes hadvezetés nélkül való hadjárat sínylett meg tulajdonképen legjobban.

A hősi színben feltűnni kívánó fejedelmi személyek között a bajor választó, MAX EMMANUEL különösen becsvágyó fiatalember volt és nyilván tévedés nélkül állítható, hogy a szóbanforgó *Relation* célja nemcsak a külföldi közvélemény tájékoztatása volt, hanem egyúttal a bajor választónak a kívánt hősi köntösbe való felöltöztetése is.

HARSÁNYI ANDRÁS.

Szegedi-Kis István két nyomtatványa Edinburghban. A négy nagy skóciai egyetemi könyvtárban magyar vonatkozású nyomtatványok után kutatva SZEGEDI-KIS ISTVÁN két munkájának, a *Loci communes*-nek és a *Speculum*-nak egy-egy példányát találtam meg Edinburghban.

Az edinburgh-i egyetemi könyvtárban SZEGEDI *Speculum Romanorum Pontificum*-a 1584-i bázeli (vagyis első) kiadásának egy példánya van. A könyvben bejegyzés csak a címlapon található, de ez az egysornyi szöveg is olvashatatlan; egyedül a *London* név és az 1585-ös évszám vehető ki. Ez mindenesetre értesít arról a jelentős körülményről, hogy az 1584. kinyomott munka egy példánya a megjelenést követő esztendőben már Londonban volt.

Ennél több és igen érdekes bejegyzések olvashatók a könyvtár másik SZEGEDI-féle könyvében, az 1585-i bázeli (tehát első) kiadású